

GLOBAL MALİ KRİZ SÜRECİNDE TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNÜN REKABET GÜCÜ

Ercan Baldemir¹, Cüneyt Yenal Kesbiç², Mustafa İnci³

Özet

Küresel finans krizi, her sektörü etkilediği gibi turizm sektörünü de etkilemiştir. ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere dünya genelinde büyümenin yavaşlaması ile yaşanan daralmanın bireysel gelirler üzerindeki olumsuz etkisi; turizm sektöründe dış talebin azalmasına neden olmuş, uluslararası turizm hareketlerinde yavaşlamalar görülmüş ve ülkeleri bu sektörde rekabet güçlerini arttırmaya zorunlu kılmıştır. Krizin ülkemiz turizm sektöründeki olumsuz etkilerini gidermeye yönelik olarak; özellikle döviz kurlarındaki yükselmenin paket tur fiyatlarını aşağıya çekmeye imkân tanınması ve ucuz kitle turizminin, krizle birlikte bireysel gelirlerinde azalma görülen ailelere yönelik bir çözüm olarak düşünülmesi gündeme gelmiştir. Çalışmanın amacı, küresel krizin Türk turizm sektörünün rekabet gücü üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve krizin sektör üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Global Mali Kriz, Rekabet Gücü, Turizm Sektörü, Kitle Turizmi.*

Abstract

Global financial crisis effected tourism sector such as all sectors in the economy. Especially in the USA and European Union, the negative effects of living depression on personal incomes resulting from the growth slumps in the worldwide; gave rise to decreasing foreign demand in tourism sector, slumps in the international tourism movements were seen and to increase competitiveness of tourism sector became necessary for countries. To overcome the negative effects of crisis on tourism sector in Turkey; especially, increasing of exchange rates were enabled price lowering in packed tours and to think cheap mass tourism was solution for the families whose personal incomes decreasing because of the crisis, came into the scene. The aim of this study is to analyze the effects of global financial crisis on Turkey tourism sector competitiveness and presents resolution advisories for reducing the negative effects of crisis on tourism sector.

Keywords: *Global Financial Crisis, Competitiveness, Tourism Sector, Mass Tourism.*

¹ Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, bercan@mu.edu.tr

² Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, c.yenalkesbic@mu.edu.tr

³ Araş. Gör., Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, minci@mu.edu.tr

1.Giriş

Turizm, ülkeler için; önemli miktarlarda döviz kaynağı oluşturan, yeni istihdam olanakları yaratan dolayısıyla işsizliğin azaltılmasında ve ödemeler bilançolarının iyileştirilmesinde kilit bir sektör olmaktadır. Turizm sektörü dinamik bir özellik arz etmektedir. Bu nedenle de turizm, teknolojik gelişmelerden ve tüketici tercihlerindeki, değişimlerden en çabuk etkilenen sektör konumundadır. 2007 yılı Haziran ayında ABD’de başlayan ve bütün dünyaya yayılarak küresel bir hal alan mali kriz; enflasyon oranlarının yükselmesine, likiditenin daralmasına, gıda ve konaklama masraflarının artmasına yol açarak her sektörü etkilediği gibi Türk turizm sektörünü de etkilemiştir. Turistlerin krizle birlikte reel gelirlerindeki düşme ve buna bağlı olarak harcama eğilimlerindeki ve tercihlerindeki değişim turizm sektörünü de olumsuz etkilemiştir.

ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere dünya genelinde büyümenin yavaşlaması ile yaşanan daralmanın bireysel gelirler üzerindeki olumsuz etkisi; turizm sektöründe dış talebin azalmasına neden olmuş, uluslararası turizm hareketlerinde yavaşlamalar görülmüş ve ülkeleri bu sektörde rekabet güçlerini arttırmaya zorunlu kılmıştır. Krizin ülkemiz turizm sektöründeki olumsuz etkilerini gidermeye yönelik olarak; özellikle döviz kurlarındaki yükselmenin paket tur fiyatlarını aşağıya çekmeye imkân tanınması ve ucuz kitle turizminin, krizle birlikte bireysel gelirlerinde azalma görülen ailelere yönelik bir çözüm olarak düşünülmesi gündeme gelmiştir. Türkiye, gerek Eurozone’da olmaması gerekse kur avantajı nedeniyle cazibesini korumaktadır. Ayrıca “her şey dâhil” sisteminin en çok kurumsallaştığı ülke olarak diğer turizm ülkelerine göre krizden daha az etkilenmesi beklenmektedir.

Çalışmanın amacı, küresel krizin Türk turizm sektörü ve sektörün rekabet gücü üzerindeki etkilerini ortaya koyarak krizin sektör üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için çözüm önerileri sunmak ve turizm sektörünün rekabet gücünü arttırmaya yönelik politika önerilerinde bulunmaktır. Bu amaçla öncelikle küresel finans krizine kısaca değinilmiş, turizm sektörünün önemi, sektörün Türkiye ekonomisindeki yeri ve sektörün Türkiye ekonomisine etkilerine yer verildikten sonra küresel finans krizinin Türk turizm sektörü üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

2. Küresel Finans Krizi

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte özellikle büyük ekonomilerde çıkan ekonomik krizler küresel alana kolaylıkla ve hızla yayılır olmuştur (Eğilmez, 2009: 53). Bunun en son örneği ise 2007 yılı Haziran ayında ABD’de başlayan ve bütün dünyaya yayılarak küresel bir hal alan mali krizdir. Krizin çıkış noktası ABD konut piyasasıdır.

2000 yılından itibaren FED’in kısa vadeli faiz oranlarını düşürmesiyle (% 6,5’ten % 1’e düşen faiz oranları) canlanan ABD konut sektörü, ev fiyatlarının ve mortgage faizlerinin çok büyük tutarlara ulaşmasına neden olmuştur. 2000-2005 yılları arasındaki dönemde ortalama %10-12 oranlarında büyüyen piyasanın bu gelişme oranlarını sürdürmesi beklenmemiştir. Nitekim FED’in 2004 Haziran’ında başlattığı faizleri arttırma politikası 2006 yılına kadar sürmüş, kredi maliyetleri giderek büyük boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Kredi maliyetlerinin giderek çoğalması ile konut sektöründe görülen canlılık, 2005 yılı sonlarından itibaren yerini durgunluğa bırakmış, yeni inşaata başlanan ev sayısında ve ev fiyatlarında düşüşler meydana gelmiştir (Babalı, 2008:41).

FED’in faiz politikası mali genişlemeyi beraberinde getirmiş, mali genişleme yeni yatırım araçlarının ortaya çıkmasını sağlamış, bu yeni yatırım araçları kredilerin ucuzlamasına, riskine bakılmadan özellikle eşik altı ev sektöründe dağıtılmasına, kredi hacminin artmasına (geçen yıllarda kredi piyasası 600 trilyon \$’a ulaşarak 54 trilyonluk Dünya ekonomisinin 10 katını geçmiştir) neden olmuştur (Yıldızoğlu, 2008:40).

Artan kredi hacminin ve verilen riskli kredilerin olumsuz sonuçları 2006 yılı sonlarından itibaren etkisini göstermeye başlamış, inşaat sektöründe aşırı arzın yarattığı balon patlayarak artık subprime mortgage müşterileri borçlarını ödeyemez, bu kişilere kredi açanlar da zararlarını kapatamaz hale gelmişlerdir. Burada kredi kuruluşlarının mortgage kredisi kullandırdıkları müşterilerinin geri ödemelerini yapmamaları kadar, nakit akışları konusunda sıkıntı yaşayan bu kuruluşlar, önemli bir şekilde yüksek değerlenen konutlara ilişkin çıkarılan varlığa dayalı menkul kıymetlerin vergisini de ödeyemez hale gelmişlerdir. Konutun reel olarak değeri düşünce, yatırımcının elindeki menkul kıymetin değeri de önemsiz kalmıştır. Bütün dünyadan müşterisi olan bu menkul kıymetlerin hisseleri ya da bu hisselerden oluşan yatırım paketleri değersizleşmeye başlamıştır (Babalı, 2008:43). Bu ise beraberinde Türkiye dâhil tüm dünya borsalarında önemli ölçüde düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca kriz sadece mali piyasalarda değil reel sektörde de etkisini göstermiş ve tüm dünyaya etkileri zamanla ortaya çıkan bir fenomene dönüşmüştür.

ABD'deki kriz finans sektöründe başlamış ve bu sektördeki kuruluşlar önce birbirlerine, sonra da reel kesime ve tüketicilere olan kredileri kesmeye başlamışlardır. Ekonomideki kötü gidiş tüketicilerin harcamalarını azaltmasına yol açmış, tüketim yani talep düşünce üretim de buna bağlı olarak sınırlandırılmış ve sonuçta yatırımlar düşmüştür. Üretim ve yatırım düşüşü sonucunda istihdam sorunu yaşanmış ve çalışanların bir bölümü işlerinden çıkarılmak zorunda kalmıştır. Çalışan sayısı azaldıkça talep de azalmış ve tüketim daha fazla düşmüştür. Özetle; talep azaldıkça üretim ve yatırım, üretim ve yatırım azaldıkça istihdam, istihdam azaldıkça talep azalmış ve ekonomi bir kısır döngü içerisine girmiştir (Yıldız, 2009). Bu durum ise tüm sektörler üzerinde krizin etkilerini hızlandırmıştır.

Küresel finans krizi, her sektörü etkilediği gibi turizm sektörünü de etkilemiştir. ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere dünya genelinde büyümenin yavaşlaması ile yaşanan daralmanın bireysel gelirler üzerindeki olumsuz etkisi; turizm sektöründe dış talebin azalmasına neden olmuş, uluslararası turizm hareketlerinde yavaşlamalar görülmüştür. Krize bağlı olarak işsizlik oranlarındaki artma beklentileri, tüketici güveninde görülen azalmalar ve kredi olanaklarında görülen daralmalar uluslar arası seyahat sayılarındaki artış hızlarını düşürmüştür.

Boratav'a göre krizden en fazla etkilenen ülkelerin başında Türkiye yer almaktadır (Boratav, 2008). Türkiye, turizm sektörü de diğer ülkelerin turizm sektörleri gibi krizden en başta etkilenen ülkeler arasındadır. Turizm sektörü, tasarruf ve döviz açığının, dövizde olan gereksinimin, dış borç miktarlarının ve sürdürülebilirliğinin arttığı, kalkınma için yatırımlara ihtiyaç duyulduğu ve istihdamın yetersiz olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere ekonomik önemi giderek artan bir sektör haline gelmiştir.

3. Turizmin Ekonomik Önemi

Bir ülkede turizmin gelişmesiyle birlikte; döviz sıkıntısı hafiflemekte, ülke-içi firmaların dışarıdaki rakipleri ile rekabet gücü ve sonuçta verimliliği artmakta, ölçek ekonomilerinden yararlanılmakta, dış ticaret dengesi pozitif yönde etkilenmekte, istihdam yaratılmakta ve bir bütün olarak ulusal gelirden artışa yol açarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki meydana gelmektedir (Brohman, 1996). Ayrıca turizm sektörü, pek çok fakir ve yoksul durumda olan az gelişmiş ülkelerde istihdam yaratılmasında ve döviz geliri elde edilmesindeki en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Dünya Turizm Örgütü (WTO), günümüzün en dinamik aktivitelerinden birinin turizm olduğunu vurgulayarak, bu sektörün ekonomik gücüne ve yoksullukla ilgili mücadeledeki önemine dikkat çekmektedir (WTO, 2002: 17).

Dış turizm ve bunun yol açtığı gelir etkisi hiç kuşkusuz birçok ülkenin ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır (Sinclair ve Sutcliffe, 1995: 111). Bu bağlamda bir gelişme stratejisi olarak turizmin ekonomik büyümeye neden olacağına ilişkin teorik dayanak, ihracat ve ekonomik büyüme literatüründen kaynaklanmaktadır (Vanegas ve Croes, 2003). Nitekim ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki uluslararası hizmetler kısmında yer alan turizmin, uluslararası ticarete konu olan geleneksel hizmet faaliyetlerinin başında yer aldığı görülmektedir (Bahar, 2006: 140). Dolayısıyla, yabancı turistlerin bir başka ülkede yapmış oldukları turizm amaçlı harcamalar, o ülkeye sağladığı döviz geliri açısından -aynen mal ihracatında olduğu gibi- bir ihracat etkisi yapmaktadır. Kısacası, turizm görünmez bir ihracat kalemidir (Theobald, 2001). Çünkü turizmden elde edilen her türlü gelir, turistlere satılan her türlü ürün ve hizmet ek ihracat olarak kabul edilmektedir. Ülkeye gelen turist sayısı arttıkça, gidilen ülkedeki ürün ve hizmet üretimine olan talep de artmaktadır. Eğer gidilen ülke, yükselen talep düzeyine paralel olarak artan üretimi karşılayacak kaynaklara sahipse, turistlerin tüm harcamaları o ülkede kalacaktır. Ancak, üretimi yerel kaynaklarla arttırma olanağı yoksa o zaman yetersiz olan üretim faktörlerini ithal etmek gerekecektir. Ülkenin turistik döviz kazançları, döviz kayıplarından daha fazla ise turizm ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, ihracat odaklı büyüme hipotezinde olduğu gibi, turizm odaklı büyüme hipotezinde de turizmin uzun dönemde ekonomik büyümeye neden olabileceği kabul edilmektedir (Balaguer ve Jorda, 2002; Gökovalı ve Bahar 2006; Lee ve Chang 2008).

Dünya Turizm Örgütüne göre, uluslar arası turist sayısı 2009 yılında 880 milyon kişiye, uluslar arası turizm geliri ise 887 milyar dolara ulaşmıştır (UNWTO Barometer 2010). 2008 yılında turizm sektörü, dünya GSMH'nin % 9.9'unu ve toplam ihracat gelirinin % 11'ini tek başına oluşturmaktadır. Benzer şekilde, dünya genelinde sektörde çalışan toplam insan sayısının 238.3 milyon kişi olduğu tahmin edilmekte ve bu da toplam işgücünün yaklaşık olarak % 8.4'ünü meydana getirmektedir. Dünya genelinde her 12 kişiden biri seyahat ve turizm sektöründe çalışmaktadır (WTTC, 2008). 2009 yılında uluslar arası turist sayısında % 4'lük bir düşme görülmüş, turizm gelirleri ise % 6 oranında azalmıştır (UNWTO Barometer 2010).

Dünya turizm talebinin 2018 yılında ise, 10 yılda yaklaşık iki kat artarak 14.838 milyar dolara çıkacağı öngörülmektedir. Turizm sektöründe büyüme 2008 yılında %3.3 iken, bu oranın 2018 yılında %4.4'e çıkacağı, turizm sektörünün dünya GSMH'sindeki payının ise 2018 yılında %10.5'e çıkacağı öngörülmektedir. Ayrıca 2018 yılında, turizm sektöründe

çalışanların toplam işgücünün %9.2'sini oluşturacağı ve toplam ihracat gelirinin % 10.3'ünün turizm sektörü kaynaklı olacağı öngörülmektedir (WTTC, 2008). Dolayısıyla turizm sektörü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar, gelişmiş ülkelerde de önemli bir ekonomik faaliyet ve döviz kaynağı durumundadır.

4. Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Türkiye'de turizm endüstrisinin gelişimini, planlı dönem öncesi (1923–1963) ve 1963'ten günümüze planlı dönem olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Planlı dönem öncesinde turizm sektörü ile ilgili gelişme son derece sınırlı olmakla birlikte, turizmin devletin gündeminde yer aldığı görülmektedir. Yerli ve yabancı yatırımcılar için vergi indirimleri ve bazı teşvik unsurlarını içeren “Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu” 22 Mayıs 1953'te yürürlüğe girmiştir (9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007: 6).

Turizm sektöründeki asıl gelişme planlı dönemde gerçekleşmiş ve her iki dönemde de devletin politik tercihleri ile yakından ilişkili olmuştur. Planlı dönem, 1963–1983 yılları arasında, devletin turizm gelişimini sağlamak üzere şartları oluşturduğu ve öncü olduğu “birinci dönem” ve 1983'ten günümüze süregelen “liberalizasyon dönemi” olarak iki alt dönemde tanımlanabilir (9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007: 6).

1963–1983 döneminde turizm politikasının temel hedefi, turizm gelirleriyle ödemeler dengesine katkıda bulunmak; döviz gelirlerini arttırmak; yeni iş alanları yaratmak ve Türk vatandaşlarına tatil olanakları sağlamaktır. 1963'ten itibaren gelişmeyi yönlendiren Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda, hedefler, öncelikler, araçlar ve kamu-özel sektör dengesindeki değişime paralel olarak turizm etkinliklerinde ağırlık, devletin öncü rolünden, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve bunların kombinasyonlarını içeren yapılara dönüşmüştür (9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007: 7).

Turizm sektöründe liberal dönemi başlatan en önemli yasal ve finansal araç 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı “Turizmi Teşvik Kanunu” dur. Bu kanun, sektördeki darboğazı gidermek ve gerekli yasal düzenlemeleri yapmak için çıkarılmış, bu kanuna bağlı kamu arazilerinin, turizm yatırımları için yatırımcılara tahsisi, turizmi geliştirme fonundan yararlanma, düşük faizli ve uzun dönemli turizm kredileri, yabancı personel ve sanatkâr çalıştırabilme, gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, teşvik kredileri, vergi indirimi, finansman fonu, teşvik primleri sektöre sağlanan teşviklerin başlıcaları olmuştur. (9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007: 8). Turizmin Türkiye ekonomisi içindeki hızlı

yükselişinde sağlanan bu yatırım teşviklerinin ve mali desteğin çok önemli bir yeri bulunmaktadır (Tosun, 1999; Çımat ve Bahar 2003).

1980–1990 dönemi, ülkemizde turizm sektörünün en hızlı gelişme gösterdiği yıllardır. Söz konusu dönemde yatak sayısı 56.000’den 173.000’e ulaşmış, ülkeye gelen turist sayısı ise 1.2 milyondan 5.3 milyona artış göstermiştir. 1991–1997 döneminde turizm sektöründe 1. Körfez Savaşına bağlı olarak, fiyat ve talep düşüşleri yaşanmış, iç turizm ise ciddi bir pazar olarak ortaya çıkmıştır. 1998 ve sonrası ise inşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların yatırımcı olarak turizm sektörüne girişinin ve “her şeyi devletten bekleme” anlayışının terk edildiği dönemdir (9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007: 9).

Turizm sektörü bu tarihsel süreç içerisinde özellikle 1980 sonrası büyük bir hızla gelişmiştir. Ayrıca 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla birlikte ithal ikameci politikanın yerini ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmesiyle turizm sektörü, ihracat odaklı sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde; kolay, etkili, verimli ve nispi olarak daha ucuz bir araç olarak görülmüştür (Tosun, 2001). 1980 sonrası turizm sektörünün ülke ekonomisi içerisindeki yerini daha net bir şekilde belirlemek için, turizmden elde edilen gelirlerin GSMH ve ihracat gelirleri içerisindeki payları ve turizm sektörüne yapılan yatırımların incelenmesi faydalı olacaktır.

4.1. Turizmden Elde Edilen Gelirlerin Ulusal Gelir İçindeki Payı

Türkiye’de turizm gelirlerinin ulusal gelir içindeki payı planlı kalkınma dönemiyle birlikte çok küçük oranlarda artmış ve bu pay ancak 1984 yılından sonra %1’in üzerine çıkabilmiştir. Bunun nedeni de 1980’den sonra bu sektöre önem verilmiş olması ve yatırımların hızla artmış olması ile söz konusu dönemde yapılan devalüasyonlardır.

Tablo 1: Yıllara Göre Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinin Sayısı (1970 – 2008)

YILLAR	TURİZM YATIRIMI BELGELİ			TURİZM İŞLETMESİ BELGELİ		
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
1970	301	13.372	25.872	292	15.243	28.354
1971	259	13.116	25.619	337	17.282	32.114
1972	157	10.400	19.874	363	18.578	34.628
1973	180	12.564	24.605	388	20.517	38.528
1974	185	13.232	25.739	400	21.699	40.895
1975	202	12.846	25.956	421	23.860	44.957
1976	227	12.802	26.068	439	24.983	47.307
1977	261	14.359	28.230	446	26.496	50.379
1978	261	13.127	26.190	473	27.233	52.385
1979	265	12.803	25.727	494	28.013	53.956
1980	267	13.019	26.288	511	28.992	56.044
1981	278	15.159	30.291	529	30.050	58.242
1982	339	18.172	36.332	569	32.011	62.372
1983	376	21.410	43.425	611	33.694	65.934
1984	412	26.372	53.615	642	34.666	68.266
1985	501	34.251	71.521	689	41.351	85.995
1986	638	48.615	101.383	731	44.342	92.129
1987	892	73.537	153.786	834	51.040	106.214
1988	1.268	105.736	218.445	957	58.914	122.306
1989	1.662	139.497	288.896	1.102	70.603	146.086
1990	1.921	156.702	325.515	1.260	83.953	173.227
1991	1.987	158.379	331.711	1.404	97.260	200.678
1992	1.938	148.017	309.139	1.498	105.476	219.940
1993	1.788	132.395	276.037	1.581	113.995	235.238
1994	1.578	114.913	240.932	1.729	128.065	265.136
1995	1.334	96.517	202.483	1.793	135.436	280.463
1996	1.309	96.592	202.631	1.866	145.493	301.524
1997	1.402	110.866	236.632	1.933	151.055	313.298
1998	1.365	116.286	249.125	1.954	151.397	314.215
1999	1.311	114.840	245.543	1.907	153.749	319.313
2000	1.300	113.452	243.794	1.824	156.367	325.168
2001	1.237	106.683	229.047	1.998	177.371	368.819
2002	1.138	102.972	222.876	2.124	190.327	396.148
2003	1.130	111.894	242.603	2.240	202.339	420.697
2004	1.151	118.883	259.424	2.357	217.664	454.290
2005	1.039	128.005	278.255	2.412	231.123	483.330
2006	869	123.326	274.687	2.475	241.702	508.632
2007	776	112.541	254.191	2.514	251.987	532.262
2008	772	113.487	258.287	2.566	268.633	567.470

Kaynak: www.turizm.gov.tr.

1980 sonrası turizm ile ilgili olarak alınan kararlar içerisinde en önemli olanı 1983 yılında çıkarılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'dur (Kozak vd.,1997:88). Bu kanunla birlikte

sağlanan teşvikler turizm talebinde canlanmaya, buna bağlı olarak yatırımların uyarılmasına, yeni tesislerin açılmasına ve teşvik edilmesine neden olmuştur. Tablo 1'e bakıldığında 1980'de turizm işletmesi belgeli tesis sayısı 511 iken 2008 yılında 2.566'ya (yaklaşık 5 kat) çıktığı, aynı dönemde yatak sayısının 56.044'den 567.470'e yükselmesi çıkan teşvik yasalarının ve turizme verilen önemin bir sonucudur. 1970–2008 dönemi boyunca turizm işletmeli tesis sayısı sürekli artarken turizm yatırımı belgeli tesis sayısında dalgalanmalar görülmüş; turizm yatırımı belgeli tesisi sayısında özellikle 2006 ve 2007 yıllarında önemli düşüşler yaşanmıştır. 2008 yılında turizm işletmeli tesis sayısı artarken, turizm yatırımı belgeli tesis sayısında çok küçük ölçüde bir düşme görülmektedir.

Turizm gelirlerinin yıllar itibariyle GSYİH içerisindeki payları ise tablo 2'de yer almaktadır. Tablo 2'den görüleceği üzere; turizmin GSYİH'daki payı 2001 yılı itibariyle bir önceki yıla göre GSYİH'daki azalışa rağmen yaklaşık 2 kat artmıştır. Bunun arkasında Türkiye'nin yaşadığı 2000-2001 krizi dönemindeki aşırı kur yükselmeleri yatmaktadır. 2001'i izleyen ilk üç yıl içerisinde % 4-5 aralığında olan turizm gelirlerinin GSYİH içerisindeki payları son 4 yılda % 3 düzeyinde seyretmiştir.

Turizmin ulusal gelirden aldığı pay özellikle son 4 yılda giderek küçülmüştür. Bu küçülmenin nedenleri arasında başta kuş gribi olmak üzere Orta Doğu'da yaşanan gerginlikler, sektördeki uluslararası rekabet, yeterli düzeyde reklâm ve tanıtımın yapılmaması, Dünya Kupası'nın olumsuz etkileri, H1N1 virüsü ve 2007 sonrası sektörü etkileyen küresel finans krizi sayılabilir.

Tablo:2 Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki (%) Payı

Yıllar	GSYİH (YTL)	GSYİH (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (%)
1998	70 203,0	270 947,0	7 808,9	2,9
1999	104 596,0	247 544,0	5 203,0	2,1
2000	166 658,0	265 384,0	7 636,0	2,9
2001	240 224,0	196 736,0	10 066,5	5,1
2002	350 476,0	230 494,0	11 900,9	5,2
2003	454 781,0	304 901,0	13 203,1	4,3
2004	559 033,0	390 387,0	15 887,7	4,1
2005	648 932,0	481 497,0	18 153,5	3,8
2006	758 391,0	526 429,0	16 850,8	3,2
2007	843 178,4	648 754,0	18 487,0	2,8
2008	950 144,3	741 792,0	21 950,8	3,0

Kaynak: www.turizm.gov.tr, www.tuik.gov.tr.

4.2. Turizmden Elde Edilen Gelirlerin İhracat Gelirleri İçindeki Payı

Turizmin ekonomik göstergelerinden bir diğeri de, turizmden elde edilen döviz gelirlerinin ihracattan elde edilen gelire oranıdır. Uluslar arası turizmden elde edilen gelirler, ek ihracat veya görünmeyen ihracat şeklinde ülkenin ödemeler dengesine olumlu katkılar sağlamaktadır.

Tablo:3 Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki (%) Payı

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (%)	Yıllar	İhracat (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (%)
1964	411,0	8,3	2,0	1987	10.190,0	1.721,1	16,9
1965	464,0	13,8	3,0	1988	11.662,0	2.355,3	20,2
1966	490,0	12,1	2,5	1989	11.624,7	2.556,5	22,0
1967	523,0	13,2	2,5	1990	12.959,3	3.225,0	24,9
1968	496,0	24,1	4,9	1991	13.593,5	2.654,0	19,5
1969	537,0	36,6	6,8	1992	14.714,6	3.639,0	24,7
1970	588,0	51,6	8,8	1993	15.345,1	3.959,0	25,8
1971	677,0	62,9	9,3	1994	18.105,9	4.321,0	23,9
1972	835,0	103,7	12,4	1995	21.637,0	4.957,0	22,9
1973	1.317,1	171,5	13,0	1996	23.225,5	5.962,1	25,7
1974	1.532,2	193,7	12,6	1997	26.261,1	8.088,5	30,8
1975	1.401,1	200,9	14,3	1998	26.974,0	7.808,9	28,9
1976	1.960,0	180,5	9,2	1999	26.587,2	5.203,0	19,6
1977	1.753,0	204,9	11,7	2000	27.774,9	7.636,0	27,5
1978	2.288,0	230,4	10,1	2001	31.334,2	10.066,5	32,1
1979	2.261,2	280,7	12,4	2002	35.081,1	11.900,9	33,9
1980	2.910,1	326,7	11,2	2003	46.877,6	13.203,1	28,2
1981	4.702,9	381,3	8,1	2004	63.167,0	15.887,7	25,1
1982	5.746,0	370,3	6,4	2005	73.476,4	18.153,5	24,7
1983	5.727,8	411,1	7,2	2006	85.534,7	16.850,8	19,7
1984	7.133,6	840,0	11,8	2007	107.153,9	18.487,0	17,3
1985	7.958,0	1.482,0	18,6	2008	131.965,7	21.950,8	16,6
1986	7.456,7	1.215,0	16,3				

Kaynak: www.turizm.gov.tr, www.tuik.gov.tr.

Tablo 3'den de görüleceği üzere, Türkiye'nin turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içerisindeki payı 1960'lı yıllarda ortalama % 3 civarında iken bu oran, son yıllarda % 20 civarında seyretmiştir. Özellikle ihracata verilen teşviklerle bu oran 1992–1998 yıllarında ortalama % 25, 2000–2003 yılları arasında ise ortalama olarak % 30'lara kadar çıkmıştır. Turizm sektöründe 2006 yılında görülen gerileme, turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içerisindeki payının da düşmesine neden olmuştur. 2008 yılında turizm gelirlerindeki artışa rağmen turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içerisindeki payında 2007 yılına göre bir düşme görülmektedir.

1964–2008 arasındaki 42 yıllık süre içerisinde turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içerisindeki payı yaklaşık 8 kat artmıştır.

5. Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Etkileri

Turizm sektörü, tasarruf ve döviz açığının, döviz gereksiniminin, dış borç miktarlarının ve sürdürülebilirliğinin arttığı, kalkınma için yatırımlara ihtiyaç duyulduğu ve istihdamın yetersiz olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik önemi giderek artan bir sektör konumundadır.

Türkiye’de turizm sektörü, özellikle 1980 yılından sonra büyük bir gelişme göstermiş ve ülkenin ekonomik sıkıntılar yaşadığı dönemlerde büyük bir döviz girdisi sağlayarak dış açıkların giderilmesinde, işsizliğin azaltılmasında, ödemeler bilançosunun iyileştirilmesinde önemli bir paya sahip olmuştur (Çımat ve Bahar, 2003). Turizm sektörü bu konumu ile öncü sektörler arasında yer almış ve ülke ekonomisine olumlu katkılarda bulunmuştur. Bu olumlu katkıları şöyle sınıflamak mümkündür; gelir yaratıcı etki, ödemeler bilançosunu iyileştirici etki ve istihdam yaratıcı etki.

5.1. Turizmin Gelir Yaratıcı Etkisi

Turizmin belki de en önemli ekonomik ve olumlu etkisi gelir yaratma etkisidir. Turistlerin seyahat amacıyla gittikleri ülkede/bölgede; konaklama, gezi-eğlence, yeme-içme, ulaşım, alışveriş, hediyelik eşya vb. gibi gereksinimlerini karşılamak amacı ile yaptıkları harcamalar söz konusu yerin ekonomik gelirinin artmasına neden olacaktır. Ayrıca turizm gelirleri irili ufaklı birçok sektörde çeşitli mal ve hizmetlerin üretim, ihracat ya da ithalatına yol açacaktır ve gelirlerin üretim faktörleri sahipleri arasında el değiştirmesine neden olacaktır. Bu el değiştirme ise harcamaların çarpan mekanizması yoluyla kendisinden kat kat daha fazla gelirin oluşumuna neden olur (Bahar ve Kozak, 2008).

Yıllar itibariyle Türkiye’de turizmin gelir etkisi, Türkiye’ye gelen toplam turist sayısı, turizm geliri ve turist başına harcama değerlerinin verildiği Tablo 4’den görülebilir. Tablo 4’den de görüleceği üzere, Dış aktif turizm, özellikle 1980 sonrası yabancı turist sayılarında, turizm gelirlerinde ve turist başına yapılan harcamalarda görülen artışlarla birlikte gelir etkisi yaratarak; özellikle ihtiyaç duyulan döviz girişinin sağlanmasında ülke ekonomisine ciddi katkıda bulunmuştur.

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Türkiye'ye Gelen Toplam Turist Sayısı, Turizm Geliri ve Turist Başına Harcama (1980-2009)

Yıllar	Toplam Turist Sayısı (Bin Kişi)	Yıllık Değişim (%)	Turizm Geliri Yabancı (Milyon \$)	Yıllık Değişim (%)	Turist Başına Harcama (\$)	Yıllar	Toplam Turist Sayısı (Bin Kişi)	Yıllık Değişim (%)	Turizm Geliri Yabancı (Milyon \$)	Yıllık Değişim (%)	Turist Başına Harcama (\$)
1980	1.288	*	326	*	253,1	1995	7.726	15,8	4.957	14,7	641,6
1981	1.405	9,1	381	16,9	271,2	1996	8.614	11,5	5.650	13,9	655,9
1982	1.391	-1	370	-2,9	266,0	1997	9.689	13	7.008	23,9	723,3
1983	1.625	16,8	411	11,1	252,9	1998	9.752	0,6	7.177	2,4	736,0
1984	2.117	30,3	840	104,4	396,8	1999	7.464	-23,4	5.193	-27,64	695,7
1985	2.614	23,5	1.482	76,4	566,9	2000	10.412	39	7.636	47	733,4
1986	2.391	-8,5	1.215	-18	508,2	2001	11.569	11	8.090	5,9	699,3
1987	2.855	19,4	1.721	41,6	602,8	2002	13.247	14,5	8.481	4,7	640,2
1988	4.172	46,1	2.355	36,8	564,5	2003	14.030	5,3	9.677	14,1	689,7
1989	4.459	6,9	2.556	8,5	573,2	2004	17.517	24,86	12.125	25,3	692,2
1990	5.389	20,9	2.705	5,8	501,9	2005	21.124	20,6	13.929	14,8	659,4
1991	5.517	2,4	2.654	-1,9	481,1	2006	19.819	-6,2	12.553	-9,8	633,4
1992	7.076	28,3	3.639	37,1	514,3	2007	23.341	17,77	13.990	11,4	599,4
1993	6.500	-8,1	3.959	8,8	609,1	2008	26.337	12,83	16.761	19,81	636,4
1994	6.670	2,6	4.321	9,1	647,8	2009	27.347	3,83	15.853	-5,41	580,0

Kaynak: www.tursab.gov.tr.

1980 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 1.288.000 kişi iken bu sayı 29 yılda yaklaşık 21 kat artarak 2009 yılında 27.347.000 kişiye ulaşmıştır. Turist sayısındaki yıllık yüzde değişim değerlerine bakıldığında; en büyük değişimin 1988 yılında % 46.1 oranında artış şeklinde yaşandığı görülmektedir. Turist sayısında 1999 yılındaki % 23.4 oranında görülen düşmeye karşılık 2000 yılında % 39 oranında yaşanan artış, turist sayısındaki bu olumsuz gelişmenin ertesi yıl tersine döndüğünü göstermektedir. 2006 yılında bir önceki yıla göre turist sayısı % 6.2 düşerken, bu oran 2007 yılında % 17.7, 2008 yılında % 12.83 ve 2009 yılında ise sadece % 3.83 oranında artmıştır.

1980 yılında elde edilen turizm geliri 326 milyon dolar iken bu rakam son 29 yılda yaklaşık 48 kat artarak 2009 yılında yaklaşık 16 milyar dolara çıkmıştır. Turizm gelirlerinde en büyük değişimin görüldüğü yıl ise; bir önceki yıla göre % 104 oranında artış ile 1984 yılıdır. 1984 yılındaki bu büyük oranlı değişimin arkasında özellikle söz konusu dönemde yapılan devalüasyonlar yatmaktadır. Turizm gelirlerindeki değişimin önemli miktarlarda görüldüğü diğer yıllar ise sırasıyla; 1985, 1987, 1988 ve 1992 yıllarıdır. Turizm gelirlerinde, turist sayısında görülen düşüşe paralel bir şekilde 1999 yılında bir önceki yıla göre % 27,6 düşüş yaşanmıştır. 2006 yılında turizm gelirleri 12.5 milyar dolar iken bu rakam 2007 yılında yaklaşık 14 milyar dolara çıkmıştır. 2008 yılında turizm gelirleri 16.7 milyar dolar ve 2009 yılında ise 15.8 milyar dolardır. 1980 yılında 253.1 dolar olan turist başına harcama, 2009 yılında 580 dolara çıkarak 29 yılda yaklaşık 2 katın üzerinde artış göstermiştir.

1980–2009 yılları arasında ülkemize gelen turist sayıları ve elde edilen turizm gelirleri incelendiğinde; yıllar itibariyle turizm gelirlerindeki değişim oranının genellikle turist

sayılarındaki değişimden daha fazla oranda olduğu gözlenmektedir. 1980 yılından günümüze kadar, hem ülkeye gelen turist sayısında hem de turizm gelirlerinde artış gözlenmekle beraber, 1998, 1999 yıllarında önemli miktarda gerilemeler söz konusudur. Bu gerilemenin ardında ülkede yaşanan terör olgusu, yaşanan deprem felaketi ve sezonluk turizm anlayışının terk edilememesi etkin bir rol oynamıştır. 2006 yılındaki gerilemenin sebepleri arasında ise; başta kuş gribi olmak üzere Orta Doğu'da yaşanan gerginlikler ve Dünya Kupası sayılabilir. 2008 yılında % 5 oranındaki turist sayısındaki gerilemenin, 2009 yılında yaklaşık % 9 oranında turist sayısında ve % 14 oranında turizm gelirlerindeki gerilemelerin arkasında ise H1N1 virüsü ve küresel finans krizinin olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de teşvik uygulamalarının özellikle büyük bir artış gösterdiği 1980–1990 yılları arası ile 2000–2004 yıllarında turizm gelirlerinde önemli artışların gerçekleştiği görülmektedir.

5.2. Turizmin Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Uluslar arası turizm, görünmez bir ihracat kalemi olarak, ödemeler dengesi hesabına doğrudan etki yapmakta ve bu nedenle de söz konusu bilançonun uluslar arası hizmetler bölümünde yer almaktadır. Ödemeler bilançosu, yabancı turistlerin ülkede yaptıkları harcamaları (ülkeye olan döviz akışını) ve ülkeden yurtdışına çıkan ülke vatandaşlarının yapmış olduğu harcamayı (ülkeden döviz çıkışını) ve sonuç olarak turizmin ekonomiye net katkısını göstermesi açısından önem taşımaktadır (Kozak ve Bahar, 2008: 156). Döviz gelirinin döviz giderinden fazla olması durumunda, turizm ödemeler dengesine katkıda bulunurken döviz giderinin döviz gelirinden fazla olması, ödemeler bilançosunu olumsuz etkileyecektir.

Tablo 5'de, yıllar itibariyle Türkiye'nin ödemeler bilançosu özet bir tablo halinde gösterilmektedir. Tablodan görüleceği üzere, ülkenin dış ticaret dengesinin sürekli negatif olduğu, yani açık verdiği ve bu açığın 2009 yılı dışında her yıl giderek arttığı görülmektedir. Turizm dengesi ise, 2009 yılı dışında tam tersi sürekli bir artış eğilimi içerisindedir. 2009 yılı verilerine bakıldığında, turizm sektöründen 17.103 milyar dolarlık gelir elde edildiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, turizmin Türkiye'nin; dış ticaret açığını kapatmadaki payının (bkz. Tablo 6) 1984 yılında % 9.3'den, 2009 yılında % 69.1'e ulaşarak neredeyse 7 kat arttığı gözlenmektedir. Bu oranın, özellikle 2001 yılında % 139.8 ve 1988 yılında da %110.11 olduğu dikkate alındığında turizmin ödemeler dengesi üzerinde ne kadar önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılacaktır. Sonuç olarak, turizm sektörü Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatılmasında önemli bir role sahiptir denilebilir.

Tablo 5: Türkiye'nin Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

YILLAR	2005	2006	2007	2008	2009*
I-CARİ İŞLEMLER HESABI	-22.137	-31.893	-37.575	-41.812	-8.644
I-A-DIŞ TİCARET DENGESİ	-32.988	-40.941	-46.705	-52.980	-17.041
I-Aa-Toplam Mal İhracatı	78.365	93.611	115.307	140.801	78.653
I-Ab-Toplam Mal İthalatı	-111.353	-134.552	-162.012	-193.781	-95.694
I-B-HİZMETLER DENGESİ	15.272	13.831	13.859	17.220	13.045
I-B2-TURİZM	15.280	14.110	15.227	18.445	13.306
I-B2a-Gelir	18.152	16.853	18.487	21.951	16.237
I-B2b-Gider	-2.872	-2.743	-3.260	-3.506	-2.931
I-C-YATIRIM GELİRİ DENGESİ	-5.875	-6.691	-7.143	-8.090	-6.028
I-D-CARİ TRANSFERLER	1.454	1.908	2.236	2.113	1.457
II-SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI	20.302	32.066	36.612	36.394	2.460
II-A-SERMAYE HESABI	0	0	0	0	0
II-B-FİNANS HESAPLARI	20.302	32.066	36.612	36.394	2.460
III-NET HATA VE NOKSAN	1.835	-173	1.141	5.418	6.184

Kaynak: www.tcmb.gov.tr.

Tablo 6: Türkiye'de Turizmin Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki (%) Payı

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Turizm Dengesi (Milyon \$)	Turizmin Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki (%) Payı	Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Turizm Dengesi (Milyon \$)	Turizmin Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki (%) Payı
1992	-8.076	2.863	35.4	2001	-3.363	6.352	188.9
1993	-14.081	3.025	21.4	2002	-6.390	6.599	103.2
1994	-4.167	3.455	82.9	2003	-13.489	11.090	82.2
1995	-13.152	4.046	30.8	2004	-22.736	13.364	58.7
1996	-10.264	4.385	42.7	2005	-33.080	15.280	46.1
1997	-15.048	5.286	35.1	2006	-41.057	14.110	34.3
1998	-14.038	5.423	38.6	2007	-46.795	15.227	32.5
1999	-9.771	3.732	38.1	2008	-53.022	18.445	34.7
2000	-22.057	5.923	26.8	2009*	-24.729	17.103	69.1

Kaynak: www.tcmb.gov.tr.

*2009'a ait veriler Ocak-Eylül dönemini kapsamaktadır.

5.3 Turizmin İstihdam Yaratıcı Etkisi

Emek yoğun yapıya sahip olan turizm sektörü, turizme elverişli olan kırsal ya da gelişmemiş bölgelerdeki istidamin temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Birçok sektörün bileşiminden oluşan turizm sektörü, turizm amaçlı tüketim harcamaları ile doğrudan istihdam etkisi yaratmakta, elde edilen gelirlerin tekrar harcanması ile ise dolaylı istihdam etkisi sağlamaktadır. Turizm sektörü ilişkili olduğu diğer alt sektörlerle gelirin aktarılmasını sağlayarak bir gelir ve harcama akımı oluşturmaktadır. Turizm yeni yatırımların ve iş sahalarının artışına neden olarak istihdam artışında önemli bir rol oynamaktadır.

Turizm sektörünün dünya genelinde istihdam yaratıcı etkisine bakıldığında; dünya genelinde sektörde çalışan toplam insan sayısının 238.3 milyon kişi olduğu tahmin edilmekte ve bu da toplam işgücünün yaklaşık olarak % 8.4'ünü meydana getirmektedir. Dünya genelinde her 12

kişiden biri seyahat ve turizm sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca 2018 yılında, turizm sektöründe çalışanların toplam işgücünün % 9.2'sini oluşturacağı öngörülmektedir (WTTC, 2008). Avrupa Birliği'ne bakıldığında; AB toplam istihdamının % 6'sına denk gelen turizm sektöründe doğrudan istihdam edilen insan sayısının yaklaşık olarak 8 milyon olduğu bilinmektedir. Ayrıca gelecek on yıllık sürede turizmin 3.3 milyon kişiye yeni istihdam alanı açacağı öngörülmektedir (Rita, 2000:434). Dolaylı istihdamla birlikte bu sayının 20 milyonu aşacağı öngörülmektedir. Türkiye'de turizm sektöründe yaratılan istihdam 2008 itibariyle toplam istihdamın % 13.7'si ile hizmetler sektörü içerisinde yaratılan istihdamın önemli bir payını oluşturmaktadır (Turizm Yatırımcıları Derneği, 2008: 15). Doğrudan ve dolaylı istihdam açısından aile fertleri göz önüne alındığında Türkiye'de, yaklaşık 10 milyon insan geçimini turizm sektöründen sağlamaktadır (Kozak ve Bahar, 2003: 14).

6. Küresel Finans Krizi ve Turizm Sektörüne Etkileri

Küresel kriz her sektörü etkilediği gibi turizm sektörünü de etkilemiştir. ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere dünya genelinde büyümenin yavaşlaması ile yaşanan daralmanın bireysel gelirler üzerindeki olumsuz etkisi; turizm sektöründe dış talebin azalmasına neden olmuş, uluslararası turizm hareketlerinde yavaşlamalar görülmüş ve ülkeleri bu sektörde rekabet güçlerini arttırmaya zorunlu kılmıştır. Ayrıca bankaların kredi musluğunu kapatması veya kapatmayıp finansman maliyetlerini yükseltmesi, turizmcinin yeni yatırımlara yönelmesini zorlaştırmıştır. Bu açıdan bakıldığında mikro bazda, turist de gelirinin düşeceğini varsayarak tatil planlarını iptal edecek veya erteleyecektir. Bu ise krizden ilk olarak kitlesel turizmin etkileneceğini göstermektedir (Demir, 2008). Küresel finans krizinin Türkiye turizm sektörü üzerindeki etkilerine değinmeden önce küresel finans krizi ile birlikte dünya genelinde turizm hareketlerinin gelişimini incelemek faydalı olacaktır.

6.1. Dünya Genelinde Turizm Hareketlerinin Gelişimi

Dünya genelinde turizm hareketlerinin gelişimi Tablo 7'de görülmektedir. Tablo 7'de görüldüğü üzere, 2006 yılı rakamlarıyla 846 milyon kişi turizm faaliyetine katılırken, turizm gelirleri 733 milyar ABD Doları olmuştur. 2007 yılına bakıldığında ise toplam turist sayısının % 6.7 artarak 903 milyon kişiye ulaştığı, toplam turizm gelirinin ise bir önceki yıla göre % 16.7 oranında artarak 856 milyar ABD dolarına yükseldiği görülmektedir. 2007–2008 dönemi incelendiğinde turist sayısındaki artışın % 4.7, turizm gelirlerinin ise % 6.6 düştüğü görülmektedir. Söz konusu düşüşlerin 2009 yılında da sırasıyla % 6 ve % 16.1 olarak tahmin edilmesi küresel krizin dünya çapında hem turist sayılarında hem de turizm gelirlerinde önemli miktarlarda düşüşe neden olduğunu yansıtmaktadır. Ayrıca 2009'un ilk üç çeyreğinde

turist sayılarındaki artış oranında sırasıyla % 10, % 7 ve % 2 oranında daralmalar görülmüştür. UNWTO'ya göre, bu rakamların 2020 yılında sırasıyla 1,6 milyar kişi ve 2 trilyon Dolar (Cho, 2003), 2050 yılında ise 2 milyar kişi ve 2,1 trilyon Dolar olması öngörülmektedir. Böylesine hızla büyüyen turizm sektöründe, Dünya ülkelerinin paylarını artırma çabalarına girmeleri turizm rekabetini doğurmuş ve yeni araştırma ve çalışmalara yön vermiştir. Bundan dolayıdır ki, birçok turizm ülkesi, özellikle kalkınma ve büyümeleri için zorunlu olan döviz girdisini sağlamak, yeni iş sahaları açmak, ulusal gelirlerini arttırmak ve uluslararası turizm pazarından pay almak amacıyla rekabet içindedirler (Bahar ve Kozak 2005). Özellikle küresel finansal krizin yaşandığı bu dönemde ülkelerin rekabet güçlerini artırma çabaları ise daha önemli hale gelecektir.

Tablo 7: Dünya Genelinde Turizm Hareketlerinin Gelişimi (2000–2009)

Yıllar	Turist Sayısı (Milyon Kişi)	Artış Oranı (%)	Turizm Geliri (Milyar Dolar)	Artış Oranı (%)
2000	686.0	5.5	475	4.3
2001	684.0	-0.2	463	-2.5
2002	703.0	2.7	480	3.6
2003	691.0	-1.7	523	8.9
2004	763.0	10.4	623	19.1
2005	803.0	5.0	676	7.8
2006	846.0	5.4	733	7.7
2007	904.0	6.7	858	16.7
2008	922.0	2.0	944	10.1
2009	880.0*	-4.0	887**	-6.0

Kaynak: UNWTO Barometer 2008; UNWTO Barometer 2009; UNWTO Barometer 2010, Tourism Highlights 2008 Edition; Tourism Highlights 2009 Edition.

Tablo 8: Dünyadaki Turist Sayısı ve Turizm Gelirinin Bölgelere Göre Dağılımı (2007–2009)

YILLAR	Turist Sayısı		Turist Sayısı		Turist Sayısı		Turizm Geliri		Turizm Geliri	
	2007		2008		2009		2007		2008	
Bölgeler	Milyon Kişi	Dünyadaki Payı (%)	Milyon Kişi	Dünyadaki Payı (%)	Milyon Kişi	Dünyadaki Payı (%)	Milyar \$	Dünyadaki Payı (%)	Milyar \$	Dünyadaki Payı (%)
Avrupa	487.9	53.9	489.4	53.1	459.7	52.2	435.2	50.7	473.7	50.2
Asya Pasifik	182.0	20.1	184.1	20.0	180.5	20.5	186.8	21.7	206.0	21.8
Amerika	142.9	15.8	147.0	15.9	139.6	15.9	171.3	19.9	188.4	19.9
Afrika	45.0	4.9	46.7	5.1	48.0	5.5	29.1	3.3	30.6	3.2
Orta Doğu	46.6	5.1	55.1	6.0	52.5	6.0	35.0	4.0	45.6	4.8
Dünya Top.	904	100	922	100	880	100	858	100	944	100

Kaynak: UNWTO Barometer (2010); UNWTO Tourism Highlights 2009 Edition.

Tablo 8'den de görüldüğü gibi Türkiye'nin de içinde yer aldığı Avrupa Bölgesi, 2007–2009 döneminde dünyada en çok turist alan bölge durumundadır. Avrupa bölgesinin turizm geliri ve turist sayısı itibarıyla dünya içerisindeki payı ise giderek azalmıştır. Bu azalmada küresel

finans krizinin payının büyük olduğu söylenebilir. 2009 itibariyle Avrupa bölgesi, toplam turist sayısının % 52.2'sini barındırmakta ve toplam turizm gelirinin 2008 itibariyle % 50.2'sini elde etmektedir (UNWTO Barometer, 2010). Asya Pasifik bölgesindeki turist sayısı 2007–2009 döneminde azalma gösterirken, Afrika ve Orta Doğu bölgelerindeki turist sayılarında artış görülmüştür. Küresel krizin çıkış bölgesi olan Amerika'da ise ilgili dönem içerisinde turist sayısında çok fazla bir değişim görülmemiştir. Turizm gelirlerine bakıldığında Afrika bölgesinin elde ettiği gelirden küçük bir düşme görülürken, Asya Pasifik ve Orta Doğu bölgesi turizm gelirlerinde artışlar görülmüştür. Amerika'nın elde ettiği turizm gelirlerinde turist sayısında olduğu gibi herhangi bir değişim görülmemektedir (UNWTO Barometer, 2010).

Tablo 9: Dünyadaki Bölgelere Göre Otellerin Performansı (2007–2009)

BÖLGELER	Doluluk Oranı (%)					Ortalama Oda Fiyatı (ABD \$)				
	12 Aylık Değişim					12 Aylık Değişim				
	2009	2008	2007	Değişim 09/08 (%)	Değişim 08/07 (%)	2009	2008	2007	Değişim 09/08 (%)	Değişim 08/07 (%)
Avrupa	61.6	66.8	69.2	-7.8	-3.4	130	164	152	-20.9	7.8
Avrupa (Avro Ülkeleri)	61.6	66.8	69.2	-7.8	-3.4	94	108	112	-12.3	-3.7
Orta Doğu	60.9	68.6	70.0	-11.1	-2.0	196	213	147	-8.2	44
Asya&Pasifik	58.9	69.8	70.6	-10.5	-1.1	117	142	128	-17.5	10
Kuzey Amerika	56.8	63.0	64.9	-9.9	-2.9	99	109	104	-9.6	4
Orta ve Güney Amerika	58.5	66.4	64.5	-11.8	2.9	110	121	99	-8.9	22

Kaynak: Deloitte Hospitality Vision Global Performance Review Spring 2008; Deloitte Hospitality Vision European Performance Review Winter 2009; Deloitte Hospitality Vision European Performance Review Spring 2009.

Küresel finans krizi, dünya genelinde turizm hareketlerinin gelişimi ve bölgelere göre turist sayıları ile turizm gelirlerini etkilediği gibi konaklama sektörünü de etkisi altına almıştır. Deloitte'nin turizm, konaklama ve eğlence sektörü için yaptığı çalışmaların sonuçlarına bakıldığında 2007-2009 döneminde dünyadaki bölgeler itibariyle otel doluluk oranları ve otel oda fiyatlarında önemli miktarlarda değişimler görülmüştür. Tablo 9, 2007-2009 döneminde dünyadaki bölgelere göre otellerin performanslarını göstermektedir. Tablo 9'a göre 2007-2008 döneminde otel doluluk oranlarının en fazla düştüğü bölge Avrupa bölgesi, Avrupa'dan sonra otel doluluk oranlarının en fazla düşük olduğu bölgeler ise Kuzey Amerika ile Orta ve Güney Amerika olmuştur. Nitekim bu bölgelerde, küresel finans krizinin en fazla etkisini gösterdiği bölgeler olması nedeniyle bu sonuçların ortaya çıkması doğaldır. Birçok ülkede ekonominin kötüye gitmesi ve enflasyon oranlarındaki artış gibi gelişmeler tüketicinin güvenini sarsmış, reel olarak gelirleri düşen turistlerin harcamalarında kısıtlamalara gitmelerine neden olmuştur. Nitekim turistlerin harcamalarındaki bu düşmenin etkileri otel

doluluk oranlarına da yansımıştır. 2007-2008 döneminde otel doluluk oranlarındaki azalmaya karşılık ortalama oda fiyatları genelde artış göstermiştir.

2007-2008 döneminde otel doluluk oranlarındaki düşmeye paralel bir biçimde uluslar arası yolcu taşımacılığında da önemli düşüşler görülmüştür. Uluslar arası Hava Taşımacılığı Birliği IATA tarafından yapılan açıklamada, 2008 yılının Eylül ayında, yolcu trafiğinde bir önceki yılın aynı ayına göre % 2-9 oranında ciddi bir düşüş yaşandığı belirtilmiştir (TÜRSAB,2008:2). Ayrıca bu düşüşten Latin Amerika dışındaki bütün bölgelerin etkilendiği, bununla birlikte Asya Pasifik ve Afrika'nın en fazla etkilenen bölgeler olduğuna da dikkat çekilmiştir. IATA Genel Direktörü Giovanni Bisignani, 2003 yılında yaşanan SARS olayından bu yana böyle düşüş görülmediğini, petrol fiyatlarında görülen ciddi düşüşlerin bile talepte meydana gelen gerilemeye engel olmadığını belirtmiştir (TÜRSAB, 2008:2).

IATA tarafından verilen bilgiye göre 2008 yılının dokuz aylık döneminde % 4.8 oranında kapasite artırımına gidilmesine karşılık, artış ancak % 3.3 oranında gerçekleşmiştir. Bölgelere göre bakıldığında; Afrika % 2-8 ile tek düşen ülke olurken, Latin Amerika % 12.2 ile en iyi performans gösteren ülke olmuştur. Avrupa bölgesi ise % 2.5 ile ortalamanın altında bir çıkış yakalamıştır. Çin, Hindistan ve Japonya ekonomisinde görülen sorunlar 2008 Eylül ayında bu ülkelerin yolcu trafiğinde % 6-8 oranında ciddi bir düşüşe neden olmuştur (TÜRSAB, 2008:3).

Tablo 9, 2008-2009 döneminde otel doluluk oranlarının dünyadaki tüm bölgeler itibariyle % 7-12 oranında düştüğünü göstermektedir. Otel doluluk oranlarında 2008-2009 döneminde en büyük gerileme % 11.8 ile Orta ve Güney Amerika'da görülmekte, bunu sırasıyla Orta doğu, Asya Pasifik, Kuzey Amerika ve Avrupa bölgesi izlemektedir. 2008-2009 döneminde ortalama oda fiyatları ise 2007-2008 döneminin tersine, azalan taleple birlikte önemli oranlarda düşüş göstermiştir. Özellikle Avrupa ve Asya Pasifik bölgelerinde ortalama oda fiyatlarında ciddi düşmeler görülmüştür. Oda fiyatlarındaki düşme Avrupa'da yaklaşık % 21 oranında iken Asya Pasifik bölgesinde yaklaşık olarak % 17.5 oranında olmuştur.

Bazı önemli Avrupa Şehirlerinde 2007-2009 dönemindeki otel doluluk oranlarındaki değişime bakıldığında (bkz. Tablo 10), 2007-2008 döneminde otel doluluk oranlarındaki en fazla düşmenin yaşandığı şehir Roma olurken, 2008-2009 döneminde ise Atina otel doluluk oranlarının en fazla düşüş gösterdiği şehir olmuştur. 2007-2008 döneminde Brüksel ve Paris dışındaki tüm şehirlerdeki otel doluluk oranları düşerken, otel doluluk oranlarındaki artış sırasıyla Brüksel'de ve Paris'te % 0.8 ve % 1.5 olmuştur. 2008-2009 döneminde ise tüm şehirlerde otel doluluk oranlarının düştüğü görülmektedir. Avrupa bölgesi içerisinde yer alan

İstanbul'da ise otel doluluk oranları 2007-2008 ve 2008-2009 dönemlerinde sırasıyla % 1.7 ve % 11 oranında düşmüştür.

Tablo 10: Bazı Önemli Avrupa Şehirlerinde Otel Doluluk Oranlarında Değişimler (2007-2009)

12 Aylık Değişim					
Avrupa Şehirleri	2009	2008	2007	Değişim 09/08 (%)	Değişim 08/07 (%)
Londra	79.8	80.2	81.6	-0.6	-1.7
Paris	74.0	78.5	77.3	-5.8	1.5
Amsterdam	69.6	77.1	81.3	-9.7	-5.1
Zürih	68.1	74.0	77.8	-8.0	-4.8
İstanbul	64.4	72.3	73.6	-11.0	-1,7
Viyana	64.0	70.7	74.0	-9.4	-4.4
Brüksel	61.6	69.1	68.5	-10.7	0.8
Berlin	67.6	69.3	71.5	-2.4	-3.0
Atina	57.7	67.6	69.7	-14.8	-3.0
Prag	56.6	65.6	70.9	-13.7	-7.4
Roma	62.9	66.3	71.3	-5.2	-7.0
Madrid	55.6	64.8	67.8	-14.2	-4.4

Kaynak: Deloitte Hospitality Vision Global Performance Review Spring 2008; Deloitte Hospitality Vision European Performance Review Winter 2009; Deloitte Hospitality Vision European Performance Review Spring 2009.

6.2. Küresel Finans Krizinin Türk Turizm Sektörüne Etkileri

Küresel finans krizinin Türk turizm sektörü üzerindeki etkilerini görebilmek için turizm istatistiklerinin 2000-2009 dönemi arasında gelişimini incelemek faydalı olacaktır. Tablo 11'e bakıldığında toplam turist sayısında özellikle küresel finans krizinin yaşandığı 2007-2009 döneminde önemli düşüşler olduğu görülmektedir. 2007 ve 2008 yıllarında toplam turist sayısında bir önceki yıla göre sırasıyla yaklaşık olarak % 17 ve % 12'lik bir artış yaşanmış, 2009 yılında ise bir önceki yıla göre toplam turist sayısında yaklaşık % 3'lük bir artış meydana gelmiştir. 2000-2005 yılları arasında sürekli olarak artan toplam turist sayısında 2006 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık % 6'lık bir düşme görülmüştür. Toplam turist sayısındaki bu düşme, 2007 yılında tersine dönmüş olmakla birlikte küresel krizin etkisini gösterdiği izleyen yıllarda toplam turist sayısındaki artışın azalma yönünde olduğu görülmektedir. Toplam turist sayısındaki artış hızının özellikle son üç yıldaki düşme eğiliminin, turistlerin reel gelirlerindeki düşmeye bağlı olarak harcama eğilimlerini turizmi olumsuz yönde etkileyecek şekilde değiştirmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 11: Yıllar İtibariyle Türkiye'ye Gelen Toplam Turist Sayısı, Turizm Geliri ve Turist Başına Harcama (200-2009)

Yıllar	Toplam Turist Sayısı (Bin Kişi)	Yıllık Değişim (%)	Turizm Geliri Yabancı (Milyon \$)	Yıllık Değişim (%)	Turist Başına Harcama (\$)
2000	10.412	39	7.636	47	733,4
2001	11.569	11	8.090	5,9	699,3
2002	13.247	14,5	8.481	4,7	640,2
2003	14.030	5,3	9.677	14,1	689,7
2004	17.517	24,86	12.125	25,3	692,2
2005	21.124	20,6	13.929	14,8	659,4
2006	19.819	-6,2	12.553	-9,8	633,4
2007	23.341	17,77	13.990	11,4	599,4
2008	26.337	12,83	16.761	19,81	636,4
2009	27.347	3,83	15.853	-5,41	580,0

Kaynak: www.tursab.gov.tr

Toplam turizm gelirlerine bakıldığında 2006 ve 2009 yıllarında bir önceki yıllara göre önemli miktarlarda düşüşler görülmüş, diğer yıllarda ise turizm gelirleri sürekli olarak artmıştır. Küresel krizin sektör üzerinde etkisini gösterdiği 2007-2009 döneminde toplam turizm gelirlerine bakıldığında 2007 ve 2008 yıllarında bir önceki yıllara göre sırasıyla yaklaşık % 11 ve % 19'lük bir artış yaşanmasına karşılık 2009 yılında toplam turizm gelirlerinde bir önceki yıla kıyasla % 5'lik bir düşme görülmektedir. 2000-2009 yılları arasında turist başına harcama verileri incelendiğinde küresel finans krizinin etkisini ilk gösterdiği yıl olan 2007 yılında, 2001-2006 dönemindeki 600 dolar üzeri harcamanın altına inildiği ve turist başına harcamanın bu düşüşünün 2008 yılında tersine döndüğü fakat 2009 yılında tekrar 600 doların altına inerek 580 dolar civarında olduğu görülmektedir. 2009 yılında bu gerilemenin yaşanmasında dünya ekonomisinin küçülmesine bağlı olarak ortaya çıkan gelir düşüşleri önemli rol oynamaktadır.

2000-2008 yılları arasında turizm gelirleri sürekli olarak artarken turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içerisindeki payı giderek azalmıştır. Tablo 12'ye göre özellikle turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içerisindeki payındaki düşmelerin küresel finans krizinin etkilerini gösterdiği 2007 yılında % 2.4 gibi daha büyük oranda olduğu görülmektedir. 2008 yılında ise turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içerisindeki payındaki düşmenin sadece % 0.7 gibi oldukça düşük bir oranda olduğu görülmektedir.

Tablo12: Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki (%) Payı (2000-2008)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (%)
2000	27.774,9	7.636,0	27,5
2001	31.334,2	10.066,5	32,1
2002	35.081,1	11.900,9	33,9
2003	46.877,6	13.203,1	28,2
2004	63.167,0	15.887,7	25,1
2005	73.476,4	18.153,5	24,7
2006	85.534,7	16.850,8	19,7
2007	107.153,9	18.487,0	17,3
2008	131.965,7	21.950,8	16,6

Kaynak: www.turizm.gov.tr, www.tuik.gov.tr.

Türkiye’de turizmin; dış ticaret açığını kapatmadaki payının (bkz. Tablo 13) 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla % 188.9 ve % 103.2 olduğu görülmekte, 2009 yılında ise % 69,1 olduğu gözlenmektedir. Bu oranın, özellikle 2001 yılında %188.9 ve 2002 yılında da %103.2 olduğu dikkate alındığında turizmin ödemeler dengesi üzerinde ne kadar önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılacaktır. Özellikle 2006-2008 döneminde % 30 olan bu oranın 2009 yılında yaklaşık olarak 2 kat artarak % 69.1 olması da dikkat çekicidir.

Turizm gelirlerinin 2000-2008 döneminde 2006 yılı dışında bir önceki yıla göre sürekli olarak arttığını gösteren Tablo 14’e göre turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı özellikle 2002 yılı sonrası sürekli olarak azalmaktadır. Özellikle küresel finans krizinin etkili olduğu 2007 ve 2008 yıllarında turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payındaki değişimin bir önceki yıla göre sırasıyla % 0.4 oranında azalış ve % 2 oranında artış şeklinde olması, bu yıllarda turizm gelirlerindeki artışın krizin etkilerine rağmen sırasıyla % 11.4 ve % 19.8 gibi önemli oranlarda artışına bağlı olduğu söylenebilir.

Tablo 13: Türkiye’de Turizmin Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki (%) Payı (2000-2009)

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Turizm Dengesi (Milyon \$)	Turizmin Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki (%) Payı
2000	-22.057	5.923	26.8
2001	-3.363	6.352	188.9
2002	-6.390	6.599	103.2
2003	-13.489	11.090	82.2
2004	-22.736	13.364	58.7
2005	-33.080	15.280	46.1
2006	-41.057	14.110	34.3
2007	-46.795	15.227	32.5
2008	-53.022	18.445	34.7
2009*	-24.729	17.103	69.1

Kaynak: www.tcmb.gov.tr.

*2009’a ait veriler Ocak-Eylül dönemini kapsamaktadır

Tablo 14: Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki (%) Payı (2000-2008)

Yıllar	GSYİH (YTL)	GSYİH (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (%)
2000	166 658,0	265 384,0	7 636,0	2,9
2001	240 224,0	196 736,0	10 066,5	5,1
2002	350 476,0	230 494,0	11 900,9	5,2
2003	454 781,0	304 901,0	13 203,1	4,3
2004	559 033,0	390 387,0	15 887,7	4,1
2005	648 932,0	481 497,0	18 153,5	3,8
2006	758 391,0	526 429,0	16 850,8	3,2
2007	843 178,4	648 754,0	18 487,0	2,8
2008	950 144,3	741 792,0	21 950,8	3,0

Kaynak: www.turizm.gov.tr, www.tuik.gov.tr.

Türkiye’ye gelen turistlerin başlıca ülkelere göre dağılımı Tablo 15’e göre 2006-2008 dönemi için incelendiğinde özellikle Almanya, İngiltere ve ABD’den gelen turist sayısında söz konusu dönemde önemli oranlarda düşmeler görülmektedir. Rusya’dan gelen turist sayısında ise 2006-2008 döneminde artış yaşanmıştır. Özellikle Almanya ve İngiltere gibi Türkiye’ye önemli miktarda turist girişi sağlayan ülkelere gelen turist sayılarındaki bu düşmede küresel finans krizinin önemli etkisinin olduğu söylenebilir ve söz konusu düşüşlerin mutlaka önüne geçilmelidir.

Tablo 15: Türkiye'ye Gelen Turistlerin Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı (2006-2008)

ÜLKELER	2006	%	2007	%	2008	%
ALMANYA	3.762.475	19	4.149.805	17,8	4.415.525	16,8
RUSYA	1.853.442	9,4	2.465.336	10,6	2.879.278	10,9
İNGİLTERE	1.678.845	8,5	1.916.130	8,2	2.169.924	8,2
BULGARİSTAN	1.177.906	5,9	1.239.667	5,3	1.255.343	4,8
HOLLANDA	997.556	5	1.053.675	4,5	1.141.580	4,3
İRAN	865.941	4,4	1.058.208	4,5	1.134.965	4,3
FRANSA	657.859	3,3	768.167	3,3	885.006	3,4
GÜRCİSTAN	549.328	2,8	630.979	2,7	830.184	3,2
UKRAYNA	487.917	2,4	593.302	2,5	730.689	2,8
ABD	532.419	2,7	642.911	2,8	679.445	2,6
İTALYA	402.568	2	514.803	2,2	600.261	2,3
BELÇİKA	459.824	2,3	596.442	2,5	596.442	2,3
YUNANİSTAN	413.162	2,1	447.950	1,9	572.212	2,2
İSRAIL	362.501	1,8	511.183	2,2	558.183	2,1
AVUSTURYA	429.709	2,2	542.712	2,4	520.334	1,9
DİĞER	5.188.381	26,2	6.209.641	26,6	7.367.306	27,9
TOPLAM	19.819.833	100	23.340.911	100	26.336.677	100

Kaynak: www.turizm.gov.tr.

Tablo 16: Türkiye'ye Gelen Turistlerin Dünyadaki Bölgelere Göre Dağılımı (2007-2008)

BÖLGELER	2007	%	2008	%
AVRUPA BİRLİĞİ	13.360.594	57,2	14.853.750	56,4
BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU (BDT)	4.824.943	20,6	5.713.180	21,7
DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	828.909	3,6	968.004	3,7
ASYA-PASİFİK	3.168.683	13,6	3.508.459	13,3
AMERİKA KITASI	879.245	3,8	958.053	3,6
AFRİKA	258.172	1,1	312.096	1,2
DİĞER	20.365	0,1	23.135	0,1
TOPLAM	23.340.911	100	26.336.677	100

Kaynak: www.turizm.gov.tr.

Türkiye'ye gelen turistlerin dünyadaki bölgelere göre dağılımları Tablo 16'da yer almaktadır. Tablo 16'ya göre küresel finans krizinin etkilerini daha fazla gösterdiği Avrupa Birliği ve Amerika Kıtasında Türkiye'ye gelen turist sayısında azalmalar görülmektedir. 2007 yılında Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye gelen turistlerin dünyadaki bölgelere göre dağılımları içerisindeki payının % 57.2'den 2008 yılında % 56.4'e düştüğü görülmektedir. 2007 yılında Amerika Kıtası'nın Türkiye'ye gelen turistlerin dünyadaki bölgelere göre dağılımları içerisindeki payının % 3.8'den 2008 yılında % 3.6'ya düştüğü görülmektedir. Türkiye'ye gelen turistlerin dünyadaki bölgelere göre dağılımları içerisinde Afrika ve diğer Avrupa ülkelerinin payında 2007-2008 döneminde çok fazla bir değişme görülmezken, Asya Pasifik'in payının % 13.6'dan % 13.3'e düştüğü, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun payının ise % 20.6'dan % 21.7'ye çıktığı görülmektedir.

Türkiye'ye gelen turistlerin başlıca turistik merkezlere göre dağılımına bakıldığında; 2006-2008 dönemi içerisinde özellikle Muğla'nın payının önemli derecede düştüğü görülmektedir. Tablo 17'ye göre; Türkiye'ye gelen turistlerin başlıca turistik merkezlere göre dağılımı içerisinde Muğla'nın payı, 2006 yılında % 11.8 iken; 2007 yılında bu oran % 11'e ve 2008 yılında ise % 10.9'a düşmüştür. Türkiye'ye gelen turistlerin başlıca turistik merkezlere göre dağılımı içerisinde Antalya'nın payı ise 2006 yılında % 30.3 iken; 2007 yılında bu oran % 31.2'ye, 2008 yılında ise % 32.5'e çıkmıştır. Türkiye'ye gelen turistlerin başlıca turistik merkezlere göre dağılımı içerisinde İstanbul'un payı 2006 yılında % 27'den 2007 yılında % 27.7'ye çıkarken; 2008 yılında bu oran % 26.8'e düşmüştür.

Tablo 17: Türkiye'ye Gelen Turistlerin Başlıca Turistik Merkezlere Göre Dağılımı (2006-2008)

	2006	%	2007	%	2008	%
ANTALYA	6.011.183	30,3	7.291.734	31,2	8.564.595	32,5
İSTANBUL	5.346.681	27	6.453.598	27,7	7.050.748	26,8
MUĞLA	2.345.485	11,8	2.571.920	11	2.876.201	10,9
İZMİR	776.689	3,9	966.693	4,1	1.034.064	3,9
AYDIN	404.631	2	509.872	2,2	594.240	2,3
DiĞER	4.935.164	24,9	5.547.094	23,8	6.216.829	23,6
TOPLAM	19.819.833	100	23.340.911	100	26.336.677	100

Kaynak: www.turizm.gov.tr.

2007 yılında Avrupa'da en çok ziyaret edilen 10 ülke sıralamasında 81.9 milyon turist girişi ve % 9.1 pazar payıyla Fransa 1. sırada, 59.2 milyon kişi ve % 6.6 pazar payıyla İspanya 2. sırada, 56 milyon kişi ve % 6.2 pazar payıyla ABD yer alırken, 22.2 milyon kişi ve % 2.5 pazar payıyla Türkiye 9. sırada (bkz. Tablo 18) yer almıştır (UNWTO Tourism Highlights, 2009).

2008 yılında Avrupa'da en çok ziyaret edilen 10 ülke sıralamasında 79.3 milyon turist girişi ve % 8.6 pazar payıyla Fransa 1. sırada, 58.0 milyon kişi ve % 6.3 pazar payıyla ABD 2. sırada, 57.3 milyon kişi ve % 6.2 pazar payıyla İspanya yer alırken 25.0 milyon kişi ve % 2.7 pazar payıyla Türkiye 8. sırada (bkz. Tablo 18) yer almıştır (UNWTO Tourism Highlights, 2009).

2007 yılında Avrupa'da en çok turizm geliri elde eden 10 ülke sıralamasında 96.7 milyar dolar gelir ve % 11.3 pazar payıyla ABD 1. sırada, 57.8 milyar dolar gelir ve % 6.8 pazar payıyla İspanya 2. sırada, 54.2 milyar dolar gelir ve % 6.3 pazar payıyla Fransa 3. sırada yer alırken, Türkiye 18.5 milyar dolar gelir ve % 2.2 pazar payı ile 10. sırada (bkz. Tablo 18) yer almıştır (UNWTO Tourism Highlights, 2009).

2008 yılında Avrupa’da en çok turizm geliri elde eden 10 ülke sıralamasında 96.7 milyar dolar gelir ve % 11.7 pazar payıyla ABD 1. sırada, 61.6 milyar dolar gelir ve % 6.5 pazar payıyla İspanya 2. sırada, 55.6 milyar dolar gelir ve % 5.9 pazar payıyla Fransa 3. sırada yer alırken, Türkiye 22.0 milyar dolar gelir ve % 2.3 pazar payı ile 9. sırada (bkz. Tablo 18) yer almıştır (UNWTO Tourism Highlights, 2009).

Tablo 18: Dünya Turizminde “TOP 10” (2008)

Turist Sayısı						Turizm Geliri					
No	Ülke	Milyon Kişi		Değişim (%)		No	Ülke	Milyar \$		Değişim (%)	
		2007	2008	2007/2006	2008/2007			2007	2008	2007/2006	2008/2007
1	Fransa	81.9	79.3	3.9	-3.2	1	ABD	96.7	110.1	12.8	13.8
2	ABD	56.0	58.0	9.8	3.6	2	İspanya	57.6	61.6	12.8	6.9
3	İspanya	58.7	57.3	1.1	-2.3	3	Fransa	54.3	55.6	17.1	2.4
4	Çin	54.7	53.0	9.6	-3.1	4	İtalya	42.7	45.7	11.9	7.2
5	İtalya	43.7	42.7	6.3	-2.1	5	Çin	37.2	40.8	9.7	9.7
6	İngiltere	30.9	30.2	0.7	-2.2	6	Almanya	36.0	40.0	9.9	11.0
7	Ukrayna	23.1	25.4	22.1	9.8	7	İngiltere	38.6	36.0	11.6	-6.7
8	Türkiye	22.2	25.0	17.6	12.3	8	Avustralya	22.3	24.7	25.0	10.6
9	Almanya	24.4	24.9	3.6	1.9	9	Türkiye	18.5	22.0	9.7	18.7
10	Meksika	21.4	22.6	0.1	5.9	10	Avusturya	18.9	21.8	13.5	15.4

Kaynak: UNWTO Tourism Highlights 2009 Edition.

Dünya turizminde Türkiye, turist sayısı bakımından 2007 yılında 9. sırada iken 2008 yılında bir basamak yükselerek 8.sıraya geçmiş ve Almanya’yı arkasında bırakmıştır. Türkiye, dünya turizminde elde edilen turizm gelirleri açısından 2007 yılında 10. sırada yer alırken 2008 yılında yine bir basamak yükselerek 9. sıraya geçmiş ve Avusturya’yı arkasında bırakmıştır.

1998’den 2009’a kadar ülkemize gelen turist sayısında yaklaşık 3 kat bir artış yaşanmış, turist sayıları dikkate alındığında turizm sektörümüzün hem Dünya hem de Avrupa’daki payı her geçen yıl artış göstermiştir. Özellikle küresel finans krizinin etkili olduğu 2006-2009 yılları arasında Türkiye’nin turist sayısı bakımından hem dünya hem de Avrupa Turizmi içerisindeki payı artmıştır. Avrupa’nın ise turist sayısı bakımından Dünya turizmi içerisindeki payı söz konusu dönemde düşüş göstermiştir (bkz Tablo 19).

1998’den 2008’e turizm sektöründe elde edilen gelirden yaklaşık 3 kat bir artış yaşanmış, turizm gelirleri dikkate alındığında; turizm sektörümüzün hem Dünya hem de Avrupa’da elde edilen toplam turizm gelirlerinden aldığı pay her geçen yıl artış göstermiştir. Özellikle küresel finans krizinin etkili olduğu 2007-2009 yılları arasında Türkiye’nin turizm gelirleri bakımından hem dünya hem de Avrupa Turizmi içerisindeki payı artmıştır. Avrupa’nın ise turizm gelirleri bakımından Dünya turizmi içerisindeki payı söz konusu dönemde düşüş göstermiştir (bkz Tablo 19).

Tablo 19: Türkiye'nin Dünya ve Avrupa Turizmi İçindeki Yeri

Turist Sayısı (Milyon Kişi)						
Yıllar	Türkiye	Avrupa	Dünya	Türkiye/Avrupa	Türkiye /Dünya	Avrupa/Dünya
1998	9.2	381.9	636.7	2.4	1.4	60.0
1999	6.9	380.2	650.4	1.8	1.1	58.4
2000	9.6	392.7	687.3	2.4	1.4	57.8
2001	10.8	390.8	684.1	2.8	1.8	57.8
2002	12.8	399.8	702.6	3.2	1.8	56.9
2003	13.3	395.9	688.8	3.4	1.9	57.5
2004	16.8	424.5	766	4.0	2.2	54.4
2005	20.3	441.6	802	4.6	2.5	54.7
2006	18.9	462.2	847	4.1	2.2	54.6
2007	22.2	484.4	904	4.6	2.5	53.6
2008	25.0	487.9	922	5.1	2.7	52.9
2009	27.3	459.7	880	5.9	3.1	52.2

Turizm Geliri (Milyar \$)						
Yıllar	Türkiye	Avrupa	Dünya	Türkiye/Avrupa	Türkiye /Dünya	Avrupa/Dünya
1998	7.2	232.3	443.0	3.1	1.6	52.4
1999	5.2	233.1	455.4	2.2	1.1	51.2
2000	7.6	234.5	473.4	3.3	1.8	49.1
2001	8.1	230.4	459.5	3.5	1.8	49.8
2002	8.5	240.5	474.2	3.5	1.8	50.7
2003	13.2	283.1	525.1	4.7	2.5	53.9
2004	15.9	328.2	632.7	4.8	2.5	51.9
2005	18.2	350.5	680	5.2	2.7	51.7
2006	16.9	376.9	742	4.5	2.2	50.8
2007	18.5	433.4	856	4.3	2.2	50.6
2008	22.0	473.5	944	4.6	2.3	50.2

Kaynak: UNWTO Tourism Highlights 2008 Edition; UNWTO Tourism Highlights 2009 Edition.

Tablo 20’de 2008 yılında Avrupa ülkelerini ziyaret eden turist sayıları ve elde ettikleri turizm gelirlerine yer verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere; turist sayılarında 2006–2007 yılları arasındaki değişim en fazla % 17.6 ile Türkiye’de yaşanmıştır. Turist sayılarında 2007–2008 yılları arasındaki değişimde de en fazla % 12.3 ile Türkiye’de yaşanmıştır. Bu olumlu gelişmelere rağmen ülkemize gelen turist sayısı % 5.1 ile hala birçok Avrupa ülkesinin altındadır. Avrupa turizm gelirlerinden elde ettiğimiz pay ise % 4.6’dır. Avrupa ülkeleri içerisinde Fransa hem turizm gelirleri bakımından hem de turist sayıları bakımından Avrupa’da 1. sırada yer almakta, Fransa’yı sırasıyla İspanya ve İtalya takip etmektedir.

Tablo 20: Avrupa Ülkelerinde Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri (2006-2008)

	Uluslararası Turist Sayısı						Uluslararası Turizm Geliri			
	Bin Kişi			Değişim (%)		Pay (%)	(Milyon \$)			Pay (%)
	2006	2007	2008*	07/06	08*/07	2008*	2006	2007	2008*	2008*
Avrupa	468.446	487.851	489.436	4.1	0.3	100	378.290	435.177	473.680	100
Avusturya	20.269	20.773	21.935	2.5	5.6	4.5	16.643	18.885	21.791	4.6
Belçika	6.995	7.045	7.165	0.7	1.7	1.5	10.295	10.898	12.396	2.6
Bulgaristan	5.158	5.151	5.780	-0.1	12.2	1.2	2.612	3.130	3.804	0.8
Hırvatistan	8.659	9.307	9.415	7.5	1.2	1.9	7.902	9.254	10.971	2.3
Çek Cumhuriyeti	6.435	6.680	6.649	3.8	-0.5	1.4	5.541	6.632	7.722	1.6
Fransa	78.853	81.940	79.300	3.9	-3.2	16.2	46.345	54.273	55.595	11.7
Almanya	23.571	24.420	24.886	3.6	1.9	5.1	32.801	36.038	40.018	8.4
Yunanistan	16.039	17.518	**	9.2	**	**	14.259	15.513	17.114	3.6
Macaristan	9.260	8.638	8.814	-6.7	2.0	1.8	4.233	4.728	6.032	1.3
İrlanda	8.001	8.332	8.026	4.1	-3.7	1.6	5.346	6.066	6.294	1.3
İtalya	41.058	43.654	42.734	6.3	-2.1	8.7	38.130	42.651	45.727	9.7
Kazakistan	3.468	3.876	3.447	11.8	-11.1	0.8	838	1.013	1.012	0.2
Hollanda	10.739	11.008	10.104	2.5	-8.2	2.1	11.348	13.305	13.375	2.8
Polonya	15.670	14.975	12.960	-4.4	-13.5	2.6	7.239	10.599	11.771	2.5
Portekiz	11.282	12.321	**	9.2	**	**	8.377	10.145	10.943	2.3
Rusya Federasyonu	20.149	20.605	**	2.3	**	**	7.628	9.607	11.943	2.5
İspanya	58.004	58.666	57.316	1.1	-2.3	11.7	51.122	57.645	61.628	13.0
İsveç	4.729	5.224	**	10.5	**	1.1	9.084	12.001	12.490	2.8
İsviçre	7.863	8.448	8.608	7.4	1.9	1.8	10.802	12.180	14.408	3.0
Türkiye	18.916	22.248	24.994	17.6	12.3	5.1	16.853	18.487	21.951	4.6
Ukrayna	18.936	23.122	25.392	22.1	9.8	5.2	3.485	4.597	5.768	1.2
İngiltere	30.654	30.871	30.182	0.7	-2.2	6.2	34.597	38.602	36.028	7.6

Kaynak: UNWTO Tourism Highlights 2009 Edition.

7. Sonuç

Küresel finans krizi, her sektörü etkilediği gibi turizm sektörünü de etkilemiştir. ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere dünya genelinde büyümenin yavaşlaması ile yaşanan daralmanın bireysel gelirler üzerindeki olumsuz etkisi; turizm sektöründe dış talebin azalmasına neden olmuş, uluslararası turizm hareketlerinde yavaşlamalar görülmüş ve ülkeleri bu sektörde rekabet güçlerini arttırmaya zorunlu kılmıştır. Yaşanan kriz, finans sektörü yanında reel sektörü de olumsuz etkilemiş bir taraftan istihdamda daralma bir yandan söz konusu daralmaya bağlı gelir düşüşleri, uluslararası turizm hareketlerini olumsuz etkilemiştir. Kriz sonrası artık uzun destinasyonlar yerine, yakın destinasyonlar ya da ülke içi seyahatler tercih edilmekte, arkadaş akraba ziyaretleri ve özel ilgi turlarında gerilemeler yaşanmakta, iş seyahatlerinde, tatil dinlenme seyahatlerine kıyasla gerileme yaşanmakta, geceleme sayısı ve

harcama miktarı azalmakta, destinasyon seçiminde döviz kurları oldukça etkili olmakta ve firmalar artan rekabet koşullarında harcamalarında kısıtlamalara gitmektedirler.

Krizden en fazla etkilenen ülkelerin başında gelen Türkiye’de, turizm sektöründeki olumsuz etkileri gidermeye yönelik olarak; özellikle döviz kurlarındaki yükselmenin paket tur fiyatlarını aşağıya çekmeye imkân tanınması ve ucuz kitle turizminin, krizle birlikte bireysel gelirlerinde azalma görülen ailelere yönelik bir çözüm olarak düşünülmesi gündeme gelmiştir. Türkiye, gerek Eurozone’da olmaması gerekse kur avantajı nedeniyle turizmdeki cazibesini korumaktadır. Ayrıca “her şey dâhil” sisteminin en çok kurumsallaştığı ülke olarak diğer turizm ülkelerine göre krizden daha az etkilenmesi beklenmektedir.

Krizin etkilerini yoğun olarak gösterdiği Türkiye, Dünya turizminde turist sayısı bakımından 2007 yılında 9. sırada iken 2008 yılında bir basamak yükselerek 8.sıraya geçmiş ve Almanya’yı arkasında bırakmıştır. Türkiye, dünya turizminde elde edilen turizm gelirleri açısından 2007 yılında 10. sırada yer alırken 2008 yılında yine bir basamak yükselerek 9. sıraya geçmiş ve Avusturya’yı arkasında bırakmıştır. Ayrıca küresel finans krizinin etkili olduğu 2007-2009 yılları arasında Türkiye’nin hem turist sayısı hem de turizm gelirleri bakımından hem Dünya hem de Avrupa Turizmi içerisindeki payı artmıştır. Avrupa ülkelerini ziyaret eden turist sayılarında 2006–2007 yılları arasındaki değişim en fazla % 17.6 ile Türkiye’de yaşanırken; 2007–2008 yılları arasındaki değişimde de % 12.3 ile en fazla paya Türkiye sahiptir. Türk Turizm sektöründeki bu gelişmelere paralel olarak sektörün krize karşı daya dayanıklı olması ve turizm kalkınması için hükümet para ve maliye politikası araçlarını ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde turizm endüstrisinin rekabet gücünü arttıracak şekilde kullanılmalıdır. Pazarlama stratejileri ve promosyona dayalı aktiviteler turizm destinasyonlarını geliştirici yönde olmalı, pazarlama sistem ve programları turizm destinasyon performanslarını yenilikçi çözümler üreterek arttırmalıdır. Turizm destinasyonlarının gelişimi, tanıtımı ve pazarlamasına ilişkin olarak kamu ve özel sektör işbirliği içerisinde olmalıdır. Turizm sektöründe teknolojiye dayalı ve yenilikçi sistem ve çözümler krizden korunmada hayati öneme sahip olduklarından teknoloji ve yenilikçi düşünceye sektörde verilen önem artırılmalıdır. Ayrıca ülkelerde teşviğe dayalı turizm yatırımları arttırılmalıdır. Turizm işletmelerinin ise krizden etkilenmemek için yenilikçi hizmetlere odaklanarak gelir düzeylerini arttırmaları, hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetini ön planda tutmaları, maliyetleri azaltmaları ve nakit akışlarını güçlü tutmaları ve böylece rekabetçi hale gelmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- BABALI, Tuncay; (2008), “ABD Ekonomisi ve Mortgage Krizi Nereye Gidiyor”, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 28, ss. 37-52.
- BAHAR, Ozan; (2006), “Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı”, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13(2), ss. 137–150.
- BAHAR, Ozan ve Metin KOZAK; (2005), Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik, Detay Yayıncılık, Ankara.
- BAHAR, Ozan ve Metin KOZAK; (2008), Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- BALAGUER, Jacint and Manuel Cantavella JORDA; (2002), “Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: The Spanish Case”, Applied Economics, 34, pp. 877-884.
- BORATAV, Korkut; (2008), “Krizden Etkilenme Tablosu: Çevre Ekonomileri”, Erişim Tarihi: 17.12.2009.
- <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/krizden-etkilenme-tablosu-cevre-ekonomileri-19386>.
- Brohman, John; (1996), “New Directions in Tourism for Third World Development”, Annals of Tourism, 23, pp. 48-70.
- Cho, Vincent; (2003), “A Comparison of Three Different Approaches to Tourist Arrival Forecasting”, Tourism Management, 24 (3), pp. 323–330.
- ÇİMAT, Ali ve Ozan BAHAR; (2003), “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(6), ss. 1-18.
- DELOITTE, Hospitality Vision European Performance Review, Spring 2009.
- DELOITTE, Hospitality Vision European Performance Review, Winter 2009.
- DELOITTE, Hospitality Vision Global Performance Review, Spring 2008.
- EĞİLMEZ, Mahfi; (2009), Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- GÖKOVALI, Ummuhan and Ozan BAHAR; (2006), “Contribution of Tourism to Economic Growth in Mediterranean Countries: A Panel Data Approach”, Anatolia: An International Journal of Tourism And Hospitality Research, 17(2), pp. 155–168.

KOZAK, Metin, Nazmi KOZAK and Muzaffer UYSAL; (2007), “Rankings of Tourism and Hospitality Departments: A Case of Turkey”, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 18(2), pp. 299-318.

LEE, Chien-Chiang and Chun-Ping CHANG; (2008), “Tourism Development and Economic Growth: a Closer Look at Panels”, *Tourism Management*, 29(1), pp. 180–192.

DEMİR, Ömer; (2009), “Küresel Krizin Turizme Etkisi ve 2009’da İzlenmesi Gereken Politikalar”, Erişim Tarihi: 01.12.2009.

<http://www.turizm gazetesi.com/articles/article.aspx?id=45440>.

RITA, Paula; (2000), “Tourism in the European Union”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 12(7).

SINCLAIR, Thea and Charles SUTCLIFFE; (1995), “The Economic Effects on Destination Areas of Foreign Involvement in The Tourism Industry: A Spanish Application”, B. GOODALL and G. ASHWORTH (Ed.), *Marketing in The Tourism Industry*, London: Routledge.

THEOBALD, William F.; (2001), *Global Tourism, Second Edition*, Oxford: Butterworth&Heinemann.

TOSUN, Cevat; (1999), “An Analysis of Contributions of International Inbound Tourism to the Turkish Economy”, *Tourism Economics*, 5 (3), pp. 217-250.

TOSUN, Cevat; (2001), “Challenges of Sustainable Tourism Development in the Developing World: The Case of Turkey”, *Tourism Management*, 22(3), pp. 289-303.

TÜRKİYE SEYAHAT ACENTALARI BİRLİĞİ; (2008), “Dünya Seyahat Sayısı Hız Kesiyor”, Erişim Tarihi: 15.12.2009.

<http://www.tursab.org.tr/content/turkish/istatistikler/akrobat/GENEL/08kaDunyadeger.pdf>.

TÜRKİYE TURİZM YATIRIMCILARI DERNEĞİ; (2008), “Türkiye Turizmi İle İlgili Seçilmiş Veriler 2008”, Erişim Tarihi: 11.11.2009.

<http://www.ttyd.org.tr/tr/page.aspx?id=1462>.

UNWTO (2008), *Tourism Highlights 2007 Edition*, Spain.

UNWTO (2008), *World Tourism Barometer 2008 Edition*.

UNWTO (2009), *Tourism Highlights 2008 Edition*.

UNWTO (2009), World Tourism Barometer 2009 Edition.

UNWTO (2010), World Tourism Barometer 2010 Edition.

VANEGAS, Manuel and Robertico R. CROES; (2003), “Growth, Development and Tourism in a Small Economy: Evidence from Aruba”, The International Journal of Tourism Research, 5 (5), pp. 315-330.

WTO (2002), Tourism and Poverty Alleviation, Madrid, Spain.

WTTC (2008), The 2008 Travel & Tourism Economic Research, London, United Kingdom.

YILDIZ, Zafer; (2009), “2008 Yılı Ekonomik Krizine Genel Bir Bakış”, Optik ve Optometri Dergisi, Sayı:1.

YILDIZOĞLU, Ergin; (2008), “Kriz Neye Gebe”, Bilim ve Gelecek Dergisi, s. 40-44.

9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu

www.tcmb.gov.tr.

www.turizm.gov.tr.

www.tuik.gov.tr.

www.tursab.gov.tr.